

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ**

Обґрунтовано необхідність відтворення основних засобів, удосконалено модель розробки їх відтворення. Визначені основні напрями удосконалення стратегії відтворення основних засобів підприємств

Постановка проблеми. Вирішальними у господарській діяльності підприємств є проблеми відтворення основних засобів, їх спрацювання і морального застаріння. Структурні перетворення економіки, розвиток ринкових відносин, зміна форм власності за останні роки призвели до необхідності удосконалення стратегії відтворення основних засобів, що знаходяться у власності підприємств. Невирішені питання відтворення основних засобів набули значної глибини, за якої відбулося наростання масштабів живої праці, скорочення обсягів виробництва продукції, зниження рівня інвестиційної адаптації підприємств до змін у зовнішньому середовищі, що, як наслідок, призвело до зниження рівня конкурентоспроможності продукції українських підприємств на зовнішніх ринках. В сучасних умовах ефективність процесу виробництва на підприємствах забезпечується характеристикою техніки та технологій, які в ньому використовуються [2, с. 288]. Якісними характеристиками основних засобів визначається якість продукції, її конкурентоспроможність та конкурентні переваги, що формують сприйняття продукції споживачами. Основні засоби в процесі їх експлуатації зношуються, відбувається процес не лише фізичного, а і морального старіння [5, с. 176]. Тому велике значення має не лише побудова ефективної стратегії відтворення основних засобів підприємств, а і удосконалення її, що дозволить підтримувати на належному рівні технічне забезпечення виробництва, збільшувати обсяг виробництва продукції без залучення додаткових інвестиційних ресурсів, знижувати собівартість виробів за рахунок скорочення питомої ваги амортизації та витрат на управління виробництвом, а отже, на наш погляд, успішно реалізовувати виробничу політику підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження відтворення основних засобів належить таким вітчизняним вченим-економістам, як: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, Л.М. Анічін, А.П. Гайдуцький, О.І. Гуроров, М.Я. Дем'яненко, С.М. Євтушенко, І.І. Лукінов, М.Ф. Огічук, О.В. Олійник, В.Я. Плаксієнко, В.М. Трегубчук, В.Й. Шиян та ін. Серед зарубіжних учених на особливу увагу заслуговують праці О.І. Добриніна, О.І. Ноткіна, Л. Гітмана, М. Джонка, В. Шарпа, Ф. Лютза, Дж. Кедріка та ін. Однак залишається велика кількість невирішених і дискусійних питань, пов'язаних із необхідністю формування стратегії відтворення основних засобів, оптимізацією джерел капітальних вкладень тощо.

Мета дослідження. Визначення та обґрунтування напрямів удосконалення стратегії відтворення основних засобів підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблеми з відтворенням основних засобів є невідкладним і першочерговим для прийняття управлінських рішень на довгострокову перспективу.

Забезпечення відтворення основних засобів у відповідності до сучасних умов функціонування господарської системи потребує застосування наукового підходу до вивчення трансформацій, які відбулися у відновлювальному механізмі, та на основі цього, розробки методичних положень та практичних рекомендацій щодо регулювання процесів відтворення основних засобів. Це сприятиме підвищенню економічного, технічного та організаційного рівнів підприємств, зменшить їх залежність від несталіх зовнішніх джерел фінансування відтворення основних засобів за рахунок посилення ролі амортизації у відновлювальному процесі. Виробничо-господарська діяльність та фінансовий стан підприємства багато в чому залежать від забезпеченості основними

засобами та ефективності їх використання [1, с. 229]. Якнайповніше та якнайраціональніше використання виробничих потужностей підприємства сприяє поліпшенню всіх його техніко-економічних показників: зростанню продуктивності праці та фондівіддачі, збільшенню випуску продукції, зниженню її собівартості, економії капітальних вкладень.

Економічна сутність і матеріально-речовий зміст основних засобів виступають визначальними характеристиками в окресленні їх значення для здійснення відтворювальних процесів, функціонування та розвитку будь-якого виробництва. Вся сукупність наявних виробничих засобів складає найбільшу за питомою вагою частину національного багатства країни. Основні засоби визначають характер матеріально-технічної бази виробничої сфери на різних етапах її розвитку [8].

Податковий кодекс України вводить наступне визначення основних засобів: "Основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)" [7].

Вчені-економісти дають наступне розуміння суті основних засобів, яке розкриває основні відмінності їх від інших майнових ресурсів підприємств: "основні засоби – це засоби праці, що беруть участь у виробництві тривалий час (більше 365 днів), не змінюють своєї речовинної форми і переносять свою вартість на щойно виготовлений продукт частинами по мірі їх зносу (шляхом амортизаційних відрахувань)" [1, с. 228].

Протягом тривалого функціонування в господарській діяльності підприємств основні засоби зазнають фізичного (матеріального), морального (техніко-економічного) та вартісного (економічного) зносу [1, с. 244]. Фізичний знос – це втрата основними виробничими фондами своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, що може бути зумовлене не тільки функціонуванням основних засобів, а і їхньою бездіяльністю (руйнування від зовнішнього, атмосферного впливу, корозії). Внаслідок фізичного зносу (спрацювання) погіршуються їх технічні та соціальні характеристики – знижується продуктивність, збільшуються експлуатаційні витрати, змінюється режим роботи тощо. А моральний знос – це процес їх знецінення до закінчення строку корисного використання під впливом науково-технічного прогресу. Він характеризується поступовою втратою засобами праці своєї споживної вартості внаслідок удосконалення існуючих та створення нових засобів виробництва, створення нової технології [1, с. 246]. Зазначимо, що вартісний знос – це вид зносу, при якому балансова вартість визначеного виду основних виробничих фондів за роками експлуатації поступово переноситься на зменшення скорегованого прибутку в межах норм амортизаційних відрахувань.

Дослідити стан основних засобів підприємств України можна за допомогою даних, наведених у табл. 1.

Таблиця 1. Наявність та стан основних засобів підприємств України за 2009 рік [4]

	У фактичних цінах на кінець року, млн. грн.		Ступінь зносу, %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
Усього	3903714	1597416	60,0
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	103187	62345	39,6
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	101339	61390	39,4
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1848	955	48,3
рибальство, рибництво	1397	720	48,4
промисловість	970942	370807	61,8
добувна	127723	68794	46,1
переробна	614731	215727	64,9
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	228487	86286	62,2
будівництво	66486	35889	46,0
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	98956	70581	28,7
діяльність готелів та ресторанів	28008	16213	42,1
діяльність транспорту та зв'язку	1366919	220081	83,9
фінансова діяльність	51521	38084	26,1
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	745943	430517	42,3
державне управління	46954	25026	46,7
освіта	67544	25380	62,4
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	69210	36854	46,7
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	208097	190360	8,5
Із загального підсумку			
вартість житлових будівель	587465	322664	45,1

Дані, наведені в табл. 1, свідчать про те, що в Україні сформований значний основний капітал. За видами економічної діяльності найбільша частка основних засобів зосереджена в транспортних (35,02 %) та промислових (24,87 %) галузях країни. Однак, ми вважаємо, що поряд із достатнім забезпеченням економіки основними засобами постає проблема значної їх зношеності, причому найбільше зростання показника зносу прямопорційне забезпеченню галузі основними засобами. Так, найбільший рівень зносу є характерним для галузі транспорту і зв'язку (83,9 %). Також високі показники зносу основних засобів і у промисловості (61,8 %), і в освіті (62,4 %). Дещо нижчий рівень зносу основних засобів, зайнятих у сільському господарстві (39,6 %), рибальстві та рибництві (48,8 %), будівництві (46 %), готельному та ресторанному бізнесі (42,1 %), державному управлінні (46,7 %), охороні здоров'я (46,7 %). Найнижчі показники зносу основних засобів, зайнятих у торгівлі (28,7 %), та наданні комунальних і індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту (8,5 %).

Ліквідувати негативний вплив зношення основних засобів на продуктивність їх функціонування можливо, на наш погляд, за рахунок впровадження ефективної стратегії відтворення основних засобів. Адже відтворення основних виробничих засобів - це процес безперервного їх оновлення [9].

Втім, просте підвищення амортизаційних норм не викличе вагомого поліпшення відтворення основних фондів. Ефекти від разового збільшення норм амортизаційних відрахувань уже вичерпано у попередні

роки. З метою збільшення амортизаційних коштів підприємств необхідно підвищувати ставки нарахування амортизації та вартість її об'єктів. Тобто стимулювати прискорене введення основних фондів як результат інвестування за рахунок різних джерел фінансування.

Процес відтворення основних виробничих засобів має низку характерних ознак, зокрема: здійснюється нагромадження в грошовій формі частково перенесеної вартості основних виробничих засобів на готову продукцію шляхом нарахування амортизаційних відрахувань; основні виробничі засоби оновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що створює можливість маневрувати коштами амортизаційного фонду. В економічній літературі розрізняють просте та розширене відтворення [9].

Просте відтворення основних виробничих засобів здійснюється у двох формах: заміни зношених або застарілих основних виробничих фондів та капітального ремонту діючих основних засобів. За рахунок простого відтворення у кожному наступному циклі відбувається створення основних виробничих засобів у попередніх обсягах та з однаковою якістю. Джерелом фінансування заміни зношених основних засобів є нарахована сума амортизації.

За умовами розширеного відтворення кожного наступного циклу здійснюється кількісне і якісне зростання основних засобів [9].

Оцінити стан внутрішніх інвестицій України в основні засоби можливо за допомогою даних, наведених у табл. 2.

Таблиця 2. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності [4]

1	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал		
	у фактичних цінах, млн. грн.	У відсотках до	
		2008 року	загального обсягу
2	3	4	
Всього	151776,8	58,5	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	9381,7	49,8	6,2
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	9294,9	49,9	6,1
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	86,8	38,2	0,1
Рибальство, рибництво	22,3	34,3	0,0
Промисловість	57657,6	67,6	38,0
добувна промисловість	13914,0	74,9	9,2
переробна промисловість	35322,2	64,7	23,3
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	8421,4	69,8	5,5
Будівництво	5324,9	37,8	3,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	14091,2	51,7	9,3
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	2184,3	60,5	1,4
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	5237,0	40,7	3,5

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	6669,9	62,3	4,4
Діяльність готелів та ресторанів	2589,0	72,1	1,7
діяльність готелів	1423,2	84,8	0,9
Діяльність транспорту та зв'язку	24555,1	66,7	16,2
діяльність наземного транспорту	6040,8	39,0	4,0
діяльність водного транспорту	34,8	56,5	0,0
діяльність авіаційного транспорту	123,9	70,9	0,1
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	8787,2	96,0	5,8
діяльність пошти та зв'язку	9568,4	79,9	6,3
діяльність зв'язку	9465,9	79,9	6,2
Фінансова діяльність	3358,8	64,6	2,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	25677,6	47,2	16,9
операції з нерухомим майном	22929,3	46,8	15,1
оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	919,5	40,6	0,6
діяльність у сфері інформатизації	130,9	42,9	0,1
дослідження і розробки	388,4	81,4	0,2
діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	1309,5	56,2	0,9
Державне управління	894,2	44,4	0,6
Освіта	1484,3	56,9	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1931,6	49,3	1,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	4808,5	81,6	3,1
санітарні послуги, прибирання сміття, знищення відходів	632,2	64,3	0,4
діяльність громадських організацій	374,4	170,9	0,2
діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	3642,4	82,5	2,4
надання індивідуальних послуг	159,5	58,2	0,1

Згідно даних табл. 2 можна зробити висновок про недостатній характер відтворення основних засобів. Інвестиційна активність підприємств є надзвичайно низькою – обсяги інвестицій, направлених на оновлення основних засобів не перевищують в окремих галузях і 1 %, тоді як ступінь зносу основних засобів досягає 80 % в деяких сферах діяльності. Найбільший обсяг інвестицій на відтворення основних засобів направляється в галузі промисловості (38 % від загального обсягу), транспортної галузі (16,2 %), оренди та надання послуг (16,9 %). Найнижчі показники інвестицій на оновлення основних засобів в наступних галузях економіки: рибальство, будівництво (3,5 %), діяльність готелів та ресторанів (1,7 %), фінансова діяльність (2,2 %), державне управління (0,6 %), освіта (1,0 %), охорона здоров'я (1,3 %), надання комунальних послуг (3,1 %).

Однією з причин низького рівня оновлення основних засобів підприємств є відсутність розробленої та впроваджені стратегії відтворення основних засобів. Отже, формування будь-якої стратегії потребує використання сукупності методів та інструментів, причому в залежності від об'єкта формування стратегічних основ та етапів розробки вони можуть суттєво відрізнятися.

Світові тенденції у розвитку амортизаційних систем спрямовані на їх лібералізацію, скорочення кількості амортизаційних норм, надання корпоративним структурам права самостійно встановлювати амортизаційні періоди у нормативно закріплених межах і обирати метод нарахування амортизації [3, с. 50].

Існуючу модель стратегії відтворення основних виробничих фондів на підприємствах вважаємо необхідним доповнити наступними етапами, які представлені на рис. 1.

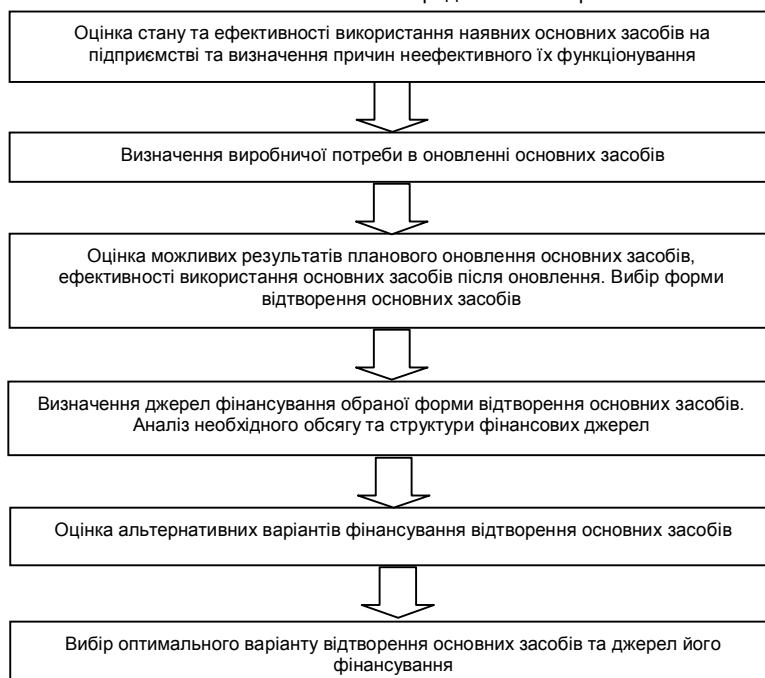

Рис. 1. Основні етапи формування стратегії відтворення основних засобів підприємства

Перший етап це початок формування стратегії, передбачає оцінку стану та використання основних засобів, що експлуатуються підприємством. На даному етапі виявляються причини їх неефективного функціонування та пропонуються резерви більш ефективного їх використання; розробляються шляхи ліквідації негативних чинників, які підприємство може усунути без значних витрат та не застосовуючи механізм оновлення основних засобів.

На другому етапі відбувається визначення виробничої потреби підприємства в оновленні основних засобів. За результатами економічного, технологічного та фінансового аналізу, здійсненого на попередньому етапі, встановлюється перелік основних засобів, які потребують ремонту, заміни, реконструкції тощо, а також визначається система пріоритетів в оновленні конкретних одиниць основних засобів [9].

Наступний крок – здійснення оцінки можливих результатів оновлення основних засобів, визначення переваг та недоліків відтворення, а також майбутнього підвищення ефективності використання основних засобів внаслідок здійсненого оновлення за допомогою системи показників. На цьому ж етапі обирається форма відтворення основних засобів – надається перевага простому чи розширеному відтворенню; відбувається техніко-економічне обґрунтування оновлення, де ефективність розглядається як потенційно корисна віддача від заходів, спрямованих на оновлення основних засобів.

Четвертий етап передбачає визначення джерел фінансування відтворення основних засобів та проведення аналізу структури фінансових ресурсів. Формування та оцінка фінансових ресурсів, пов'язаних з оновленням основних виробничих фондів, є важливим складовим елементом реалізації стратегії відтворення. Аналіз фінансових джерел покликаний відобразити можливість підприємства самостійно профінансувати процес оновлення основних засобів у передбаченому обсязі або ж необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів. В умовах ринкової економіки первинне формування основних засобів, просте і розширене відтворення здійснюється за рахунок фінансових ресурсів, для акумулювання яких використовуються власні, позикові та залучені кошти. Слід зауважити, що стратегія оновлення включає оцінку як зовнішніх, так і внутрішніх фінансових джерел. До внутрішніх фінансових джерел відносять амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, кошти засновників підприємства, страхові суми відшкодувань збитків, пов'язаних з втратою майна, а також суми, отримані від продажу основних засобів, а також кошти від емісії акцій та інших цінних паперів, пайові та інші внески членів трудових колективів, кошти від здачі основних засобів в оренду. До зовнішніх фінансових ресурсів, необхідних для оновлення, відносять довгострокові позички, які можна залучити у вигляді кредиту або лізингу, кошти страхових, венчурних, пенсійних та інших фондів, кошти державних та позабюджетних фондів та кошти іноземних інвесторів. Сучасні умови господарювання обумовлюють необхідність розробки на підприємствах механізму формування власних фінансових ресурсів, спрямованих на оновлення основних виробничих фондів. В умовах ринкової економіки підприємства, як правило, не акумулюють амортизаційні відрахування у спеціальному амортизаційному фонді з цільовим реноваційним призначенням, а здійснюють просте і розширене відтворення в міру потреби за рахунок наявних джерел фінансування. Проте підприємство може ввести в практику своєї діяльності закріплення фінансових ресурсів за формами відтворення основних засобів. В економічній літературі виділяють таких три форми їх відтворення: підтримання основних засобів у придатному для експлуатації стані без зміни їх первісної корисності. Для цієї мети може створюватися фонд ремонтних робіт; реновація основних засобів, тобто заміна фізично і морально зношених основних засобів новими нерідко з кращими технічними характеристиками. Джерелом цієї форми відтворення є амортизаційні відрахування, надходження від реалізації основних засобів, які були у використанні; розширене відтворення основних засобів на існуючій та новій

технічній основі (здійснення модернізації, переоснащення виробництва). Воно може здійснюватись за рахунок прибутку підприємства і частково амортизаційних відрахувань, а також позичкових і залучених коштів. Окремі науковці для вирішення даної проблеми пропонують формування спеціального фонду оновлення основних фондів за рахунок відрахувань, які відносяться на собівартість продукції. Об'єктами відрахувань в такий фонд можуть бути обсяг реалізації продукції, фонд оплати праці, а відсоток відрахувань повинен визначатися самим підприємством та може різнитися в залежності від конкретних виробничих ситуацій [9].

На п'ятому етапі розробки стратегії здійснюється оцінка запропонованих альтернативних варіантів. Критеріями оцінки можуть виступати: плата за залучення фінансових ресурсів, умови повернення, термін залучення тощо.

На підставі оцінки альтернативних варіантів оновлення здійснюється вибір оптимального варіанту відтворення основних засобів та джерел їх фінансування (шостий етап).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що відтворення основних засобів є системним процесом, ефективне управління яким дає можливість забезпечувати стабільне функціонування суб'єкта господарювання, успішну реалізацію виробничої політики підприємства.

На підприємствах України розробка стратегії відтворення основних засобів сприятиме вирішенню комплексу основних завдань щодо підвищення ефективності функціонування виробничо-господарської діяльності. Таким чином, вибір напрямів удосконалення та формування стратегії відтворення основних виробничих фондів можна розглядати як складову системи управління виробничим потенціалом підприємства з огляду на їх значимість у господарській діяльності суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури:

1. *Гетьман О.О.* Економіка підприємства: Навч. посіб. – 2-ге видання / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
2. *Городня Т.А.* Обґрунтування стратегії підвищення ефективності відтворення та використання основних виробничих засобів підприємства / Т.А. Городня, М.В. Михайло // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 287 – 290.
3. *Захарін С.І.* Інвестиційне забезпечення відтворення основних фондів / С.І. Захарін // Економіка України. – 2007. – № 7. – С. 43-51.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. *Маринич І.А.* Значення процесу відтворення основних фондів підприємств у підвищенні ефективності їхнього використання / І.А. Маринич, О.В. Кот // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 175 – 179.
6. *Муренко А.А.* Роль інвестицій у відтворенні основних фондів / А.А. Муренко, О.В. Коваленко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/Npkntu_e/2009_16_1/stat_16_1/4_5.pdf.
7. Податковий кодекс із змінами, внесеними згідно із Законом N 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
8. *Урсуляк М.М.* Необхідність оновлення основних засобів підприємств в Україні: альтернативні методи фінансування / М.М. Урсуляк. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68770.doc.htm.
9. *Федаш Г.В.* Формування стратегії відтворення основних виробничих фондів підприємства / Г.В. Федаш. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Economics/19243.doc.htm

ВАЛІНКЕВИЧ Наталія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант Житомирського державного технологічного університету

БОБРОВА Світлана Вікторівна – магістрант Житомирського державного технологічного університету